

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

CİLT: XII

TEMMUZ 1996

Sayı: 35

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ TÜRK BASININDA WILSON PRENSİPLERİ

Yrd. Doç. Dr. MEHMET ŞAHİNGÖZ
VAHDET KELEŞYILMAZ

Giriş

Mütareke devri yakın tarihimizde, Türk aydınının içine düştüğü fikir ayrılığının had safhaya ulaştığı, ekalliyetlerin içinde bulunduğu ihanetin tescil edildiği, fırsat düşkünü mütegalibelerin hüküm sürdüğü ve ülke geneline gaflet, kargaşanın hâkim olduğu bir dönemdir. Mustafa Kemal Paşa bu vaziyeti Nutuk'ta şu şekilde tasvir etmektedir; "Muhassım devletler Osmanlı devlet ve memleketine maddeten ve manen tecavüz halinde; imha ve taksimata karar vermişler. Padişah ve halife olan zat, hayat ve rahatını kurtarabilecek çareden başka birşey düşünmüyor. Hükümeti de aynı halde. Farkında olmadığı halde başsız kalmış olan millet, zulmet ve müphemiyet içinde tecelliyata muntazır... Ordu, ismi var cismi yok bir halde... Komutan ve subaylar... karanlık felaket uçurumu kenarında dimağları çare-i halas aramakla meşgul..."¹

Mustafa Kemal Paşa teslimiyetçi olarak vasıflandırdığı Türk aydın ve idarecilerinin kurtuluş yolu olarak ortaya koydukları çareleri ise şu şekilde tasnif etmektedir; "Birincisi, İngiliz himayesini talep etmek. İkincisi, Amerika mandasını talep etmek. Bu iki nevi karar sahipleri, Osmanlı Devleti'nin bir kül halinde muhafazasını düşünenlerdir... Üçüncü karar, mahallî halas çarelerine matufdur".²

Mustafa Kemal Paşa kendi kararını ise şu şekilde ifade etmektedir: "Efendiler ben bu kararların hiçbirinde isabet görmedim. Çünkü bu kararların isabet ettiği bütün deliller ve mantıklar çürüktü, esassız idi... Efendiler bu vaziyet karşısında bir tek karar vardı. O da hakimiyet-i milîye'ye müstenit, bilakaydüşart müstakil yeni bir Türk Devleti tesis etmek".³

Görüldüğü gibi Millî Mücadele döneminde tam bağımsızlığı (istiklal-i

1 Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, Ankara, 1989, s. 7.

2 Nutuk, s. 8.

3 Nutuk, s. 8-9.

tamme) en üst seviyede düşünen kişi Mustafa Kemal Paşa'dır. Buna karşılık kurtuluş önerileri içerisinde manda ve himaye meselesi en çok tartışılan konu olmuştur.⁴ İtalyan, Fransız ve İngiliz himayesinin de tartışıldığı bu dönemde hakim olan ve ön plana çıkan fikir Amerikan mandasıdır. Bununla birlikte Türkiye'de Bolşevik rejimini tatbik etme çabalarının da mevcut olduğunu gözardı etmemek gerekir.

Wilson Prensipleri ve Amerikan Kamuoyunun Görüşü

Türk aydınının Amerikan mandasını tercih edişindeki temel sebep, bu ülkenin "**Türkiye'nin toprak bütünlüğünü**" sağlayacağı yönündeki yaygın kanaattir.⁵ Buna ilaveten Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Thomas Woodrow Wilson'un 8 Ocak 1918'de Amerikan Kongresi'ne sunduğu 14 maddelik barış programı Türk aydınları üzerinde Amerika'ya karşı büyük bir sevgi ve umudun doğmasına yol açmıştı.⁶ Ayrıca aydınlar arasında Amerikan mandasının, Avrupa'nın ekalliyetler lehine yaptığı müdahalelere son vereceği⁷ şeklinde yanlış bir kanaatin oluştuğunu görmekteyiz.

Bu meseleye iki ülke açısından baktığımızda, Türk-Amerikan münasebetlerinin⁸ çok yeni olduğunu görmekteyiz.⁹ Amerika'nın Nisan 1917'de I. Dünya Savaşı'na girmesiyle Türkiye ile olan ilgisi başlamış olmakla birlikte Türkiye hakkındaki görüşleri açık ve net değildir. Uzun süre Monroe Doktrini'ni tatbik etmek suretiyle yalnızlık politikasını takip eden A.B.D.'nin bu politikadan sıyrılarak Avrupa'ya açılması Türkiye'yi siyasî anlamda olumlu yönde etkilemiştir. Ancak daha sonraki dönemlerde A.B.D.'nin istikrarlı bir politika takip etmediği görülmektedir.

4 Mütekele dönemi Türk aydınını farklı kurtuluş çareleri düşünmeye sevkeden sebepler kısaca "Ne pahasına olursa olsun Türkiye'nin toprak bütünlüğünü korumak çabası, Mondros Mütarekesi sonrası meydana gelen işgal hareketlerinin (özellikle İzmir'in işgali) doğurduğu ümitsizlik ortamı" şeklinde özetlenebilir. Bu konuda geniş bir tasnif ve tahlil için bkz. (Kadir Kasalak, Milli Mücadelede Manda ve Himaye Meselesi, Ankara, 1993, s. 39-71).

5 Sabahattin Selek, Anadolu İhtilali, İstanbul, 1976, s. 277.

6 SELEK, s. 459.; İzzet Öztoprak, Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını, Ankara, 1981, s. 80.

7 Halide Edip, Türkün Ateşle İmtihani, 1962, s. 18.; Halide Edip'in Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı 10 Ağustos 1919 tarihli mektup için bkz. (Nutuk, s. 64).

8 Türk-Amerikan münasebetleri için bkz. (Lelang J. Gordon, American Relations with Turkey 1830-1930, Philadelphia, 1932; John Novo, American Interest and Policies in the Middle East 1890-1939, Minneapolis, 1963; Harry Howard, The Partition of Turkey, A. Diplomatic History 1913-1923, New York, 1966.; Paul C. Helmreich, From Paris to Serves, The Partition of The Ottoman Empire At The Peace Conference of 1919-1920, Ohio, 1924.; George F. Kennan, American Diplomacy 1920-1956, New York, 1953.; Allan Nevis - S. Henrys Commagen, Amerika Birleşik Devletleri Tarihi, (Çev: Halil İnancık), İstanbul, 1961.; Orhan Köprülü, "Türk-Amerikan Münasebetleri", Belleten, s. 200, 1987, s. 927-947.; Cemal Kutay, Türk Milli Mücadelesinde Amerika, İstanbul, 1979.

9 İlk Osmanlı-Amerikan münasebetleri ticaret alanında başlamış ve gelişme göstermiştir. İlk olarak 1797 yılında Amerikan ticaret gemisi İzmir'e, ilk savaş gemisi de 1800 yılında İstanbul'a ziyaret amacıyla gelmiştir. Navarin olayından (1827) sonra her iki devlet ilişkilerini sıklaştırmış ve 7 Mayıs 1830 tarihinde ilk "Ticaret ve Dostluk Anlaşması"nı imzalamışlardır. A.B.D. ilk daimî temsilciliğini maslahatgüzarlık düzeyinde 1831 yılında İstanbul'da açmıştır.

Wilson prensipleriyle ortaya çıkan barış şartları esasında Misak-ı Millî ile tamamen uyum sağladığı halde, Başkan Wilson, Paris Barış Konferansı'nda müttefiklerin etkisi altında kalarak kendi prensiplerinden vazgeçmek zorunda kalmıştır.¹⁰ Mustafa Kemal Paşa da 28 Aralık 1919 tarihinde Ankara Ziraat Mektebi'nde yaptığı konuşmada: "İtilaf Devletlerinin baskısı ile Wilson prensiplerinin Türkiye'nin lehine olan 12. maddesi ile ilgili yükümlülüklerinin gözden uzak tutulduğunu ve tatbikatından kaçınıldığını" ¹¹ açıkça ifade etmektedir.

1919 yılı başlarında A.B.D. Dışişleri Bakanlığı'nın Wilson'a sunduğu rapor şu şekilde idi, "Trakya'da Midye-Enez çizgisinden Sakarya nehrine kadar olan ve Boğazları da içine alan bölgede milletlerarası statüye bağlı bir **İstanbul Devleti** kurmak, bunun yanısıra Orta Anadolu'da bağımsız bir Türkiye Devleti'nin yaşamasına imkan vermek".¹²

Diğer taraftan Türkiye'de incelemelerde bulunan King-Crane ¹³ ve Harbord ¹⁴ heyetleri Boğazlar bölgesinde kurulması düşünülen devlet ile Ermeniler'in yaşadıkları bölgeleri de içine alacak şekilde bütün Türkiye'nin Amerikan mandası altına alınması görüşünü tavsiye etmişlerdir.

Amerikan kamuoyunun yakın doğu meselesine karşı gösterdiği ilgi 1919 ve 1920 yılı başlarında devam etmiştir. Ocak 1920 sayısında konuya geniş yer ayıran ASIA dergisi meselenin çeşitli açılardan incelenmesine imkan sağlamış, dergide yer alan yazılar Amerikan kamuoyunun değişik kesimlerinin farklı bakış açılarını ortaya koymuştur. A.B.D.'nin bölgede kararlı bir tutum izlemesinin ve manda yönetimleri kurulmasının yararlarından söz eden önerilerin yanısıra İslam birliği tehdidine karşı İslam ülkelerindeki milliyetçi akımlardan yararlanabileceği yolundaki ilgi çekici önerilerde bulunuluyordu.¹⁵ Dergide, "Türk'ün Dünya Görüşü" adıyla bir makale neşreden Herbert Adam Gibbons "Doğu Avrupa ve Asya'da yeni bir düzenin kurulması için bize düşen görevi azim ve iyi niyetle yerine getireceğimizden kimsenin şüphesi olmamalıdır" diyerek yazısının devamında Ermeni ve Rumlar'ın des-

10 SELEK, s. 457.

11 Salahi R. Sonyel, *Minorities And The Destruction of The Ottoman Empire*, Turkish Historical Printing House, Ankara, 1993, s. 329; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.II, Ankara, 1981, s. 7.

12 SELEK, s. 457.

13 Bu heyet C. R. Crane ve H. C. King'ten müteşekkil olup A. H. Lybyer, G. Montgomery ve W. Yale de heyette müşavir olarak yer almışlardır. Bu heyet "The American Section of the International Commission on Mandates in Turkey (Türkiye Mandaları Hakkında Milletlerarası Komisyonun Amerika Şubesi)" ismiyle bilinmektedir. Bu konuda geniş bilgi için bkz. (Harry N. Howard, *The King Commission: An American Inquiry In The Middle East*, Beirut: Khayats, 1963.

14 Bu konuda bkz. Mine Sümer (Erol), "Wilson Prensipleri Cemiyetinin Amerikan Cumhurbaşkanı Wilson'a Gönderdiği Muhtıra, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. III, 1966, s. 4-5.; Fethi Tevetoğlu, "Milli Mücadelede Mustafa Kemal Paşa - General Harbord Görüşmesi", *Türk Kültürü Dergisi*, Yıl VII, S. 77, Mart 1969.; "Türkiye'de Kurulmak İstenen Amerikan Mandası (General James G. Harbord'un Gizli Raporu), *BTİD*, C. VI, S. 33, Haziran 1970, s. 11-14.

15 Osman Ulugay, *Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı*, İstanbul, 1974, s. 61.

teklenmesi gerektiğini savunmaktadır.¹⁶ ASIA Dergisi'nin yayın müdürü Louis D. Froelick ise, "Manda Yönetimi Üzerinde Dururken Düşündüklerimiz" başlıklı makalesinde Amerikan mandasının üstünlüklerinden bahsederek Anadolu ve Türk insanının mukadderatı ile ilgili olarak şu iddialarda bulunuyordu; "İstanbul, muhtemelen uluslararası bir yönetime bırakılacaktır. Türk'ün bunca yıldan sonra Avrupa'dan çıkarılması kesinleşmiş gibidir. Türkler'in ana yurtları olan Anadolu'ya yerleşecekleri ve Bursa ya da Konya'yı başkent yapacakları sanılmaktadır. Bu durumda Sultan'ın da aynı zamanda Halife ünvanını taşıması ve tüm İslam aleminin ruhani lideri durumunda bulunması Fransa ve Büyük Britanya'yı bir hayli düşündürmektedir."¹⁷

Esasında Wilson'un Amerika'ya malî yük getirebilecek her tür manda girişiminden uzak durmaya çalışmasına rağmen¹⁸, müttefiklerin arzusu ve Ermenilerin taleplerine boyun eğerek¹⁹ Boğazlar ve Kafkasya'da kurulmuş olan Ermenistan üzerinde bir manda sistemini tesis etmeyi planlamış ve bunun tatbikini düşünmüştür.²⁰

Wilson Prensipleri Cemiyeti

Mondros Mütarekesi sonrasında kurulan cemiyetlerden biri de "Wilson Prensipleri Cemiyeti"dir. 4 Aralık 1918 tarihinde İstanbul'da faaliyete başlayan²¹ WPC'nin kurucuları Halide Edip, Celalettin Muhtar, Ali Kemal ve Hüseyin Avni Bey'dir²² İlk idare heyetinde ise şu isimler yer almaktaydı; Halide Edip, Refik Halit, Ali Kemal, Hüseyin ve Ragıp Nurreddin.²³

16 ULUGAY, s. 62.

17 ULUGAY, s. 65.

18 Paul C. Helmreich, Serv Entrikaları (Çev: Şerif Erol), İstanbul, 1996, s. 49.

19 Hakimiyet-i Milliye gazetesi Ermeniler'in bu yöndeki taleplerine değişik sayılarında yer vermektedir. Chicago Tribune gazetesine dayanarak verilen bir haberde "Ermeniler'in Büyük Ermenistan'ı teşkil için harici kuvvetlere istinad etmek arzusunda olduklarını, her altı Ermeni'ye bir Amerikalı temin etme şartı ile Amerika'dan 300.000 kişilik kuvvet istediklerini ve bu taleplerini de Hristiyanlık hissiyatına bağladıklarından" bahsedilmektedir. bkz. (Hakimiyet-i Milliye, 2 Ağustos 1336, No: 52.) Esasında Ermeniler'e yardım meselesi, müttefiklerin San Remo Konferansı'nın 20 Nisan 1920 tarihli toplantısında konuşulmuş ve "... Amerika'nın Ermenistan için 10.000 veya daha fazla insanla 4-5 milyon Sterlin verebileceği..." şeklinde görüşler dile getirilmiştir. bkz. (Erol Ulubelen, İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye, İstanbul, 1967, s. 242.)

20 Mine Erol, Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi 1919-1920, Giresun, 1977, s. 16.

21 Fethi Tevetoğlu, Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar, Ankara, 1991, s. 154.; Cemiyetin kuruluş tarihini T. Z. Tunaya 4 Ocak 1919 olarak göstermektedir. bkz. (T. Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasi Partiler, İstanbul, 1952, s. 445.). Halide Edib ise hatıratında cemiyetin 1918 yılı Kasım ayında kurulduğunu belirtmektedir. (bkz. Halide Edib, Türk'ün Ateşle İmtihanı, s. 22). Vakit gazetesinin cemiyetin kuruluş ve faaliyeti ile ilgili habere (bkz. Vakit, 6 Kanun-ı evvel 1334 (1918), No: 403) dayanan Tevetoğlu'nun tespitinin doğruluğu kuvvetle muhtemeldir.

22 TUNAYA, s. 445-446.; EROL, s. 35.

23 Dahiliye nezaretine sunulan dilekçede Faaliyet Heyeti üyeleri; Atı ve İkdam gazeteleri baş yazarı Celal Nuri (İleri), Akşam gazetesi başyazarı Necmettin Sadık (Sadak), Zaman gazetesi başyazarı Cevat, Sabah gazetesi başyazarı Ali Kemal, Yeni Gazete başyazarı Mahmud Sadık, Vatan gazetesi başyazarı Ahmet Emin (Yalman) ve Yeni Gün gazetesi başyazarı Yunus Nadi (Abaloğlu) beylerden oluşuyordu. (TEVETOĞLU, s. 156-157.)

Dönemin önemli gazetelerinin başyazar ve sahipleri, Cemiyet'in ileri gelen üyeleri arasında yer almaktaydı. Bu durum başlangıçta Cemiyet'in Türk basını tarafından desteklendiği yönünde bir kanaatin oluşmasına sebep olmuşsa da, özellikle **Söz** ve **Serbesti** gibi gazetelerin, Cemiyet'i şiddetli bir şekilde protesto etmeleri, söz konusu havanın kısa zamanda kaybolmasına yol açmıştır.

WPC'nin beyannamesi incelendiğinde tek dayanaklarının Wilson Prensipleri ve A.B.D. olduğu görülmektedir. Cemiyet mensuplarının A.B.D.'de mevcut olan kozmopolit idare ve eşitlik anlayışının Türkiye'de de uygulanmasını istedikleri ortaya çıkmaktadır. Beyannamelerinde bu amaçları şu iki temele dayandırılmaktadır:

a) Türkiye'nin ihtisasa dayanan bir hükümet sistemine kavuşması, sağlam ve emin bir şekilde gelişmesi, Türkiye'nin dünyada itibarlı bir mevki elde edebilmesi buna bağlıdır.

b) Türkiye'de devlet hayatında millet ve din ayrımının ortadan kaldırılması ve bütün vatandaşların güven ve mutluluğunun sağlanacağı bir ortam yaratılması.²⁴

Cemiyet mensuplarının ilk icraatlarından biri 5 Aralık 1918'de Wilson'a gönderdikleri muhtıra olmuştur.²⁵ Muhtırada, Amerika'nın müttefikleri ile Türkiye arasında arabuluculuk yapması isteniyordu. Amerika'nın rehberliği ile ordusuz bir Türkiye'nin varlığı kabul ediliyor ve Türk hükümetinin şeklen mevcudiyetine rıza gösteriliyordu. WPC mensuplarının böylesine temelsiz bir düşünce içerisinde olmalarının sebebini, Türk milletinin kendisinin istikrarlı bir rejim kurmak suretiyle ilerleyebileceği inancında olmadıklarına bağlamak mümkündür. Onlara göre geçici gördükleri Amerikan mandası sona erdiğinde bünyesindeki çeşitli unsurlarla kaynaşmış hür, müstakil, müreffeh bir Türkiye ortaya çıkacaktır. Halide Edip, Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 10 Ağustos 1919 tarihli mektupta da²⁶ aynı görüş ve ideallere yer vermiş, özellikle Amerikan mandasının gerçekleşmesi ile ekalliyetlerin Avrupa destekli ayaklanmalarına son verilebileceği görüşünü savunmuştur.

24 EROL, s. 38. Beyannamenin tam metni için bkz. (Tunaya, s. 446-447.; TEVETOĞLU, s. 160).

25 Mine Erol (Sümer), "Wilson Prensipleri'nin Amerika Cumhurbaşkanı Wilson'a Gönderdiği Muhtıra". **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. III, S. 4-5, Ankara 1966, s. 237-245. Muhtırada imzaları olan şahıslar şunlardır: Halide Edib, Yunus Nadi, Ahmed Emin, Celal Muhtar, Velid Ebu Ziya, Ali Kemal, Celal Nuri, Necmeddin Sadık, Mahmud Sadık, M. Cemal ve imzası okunamayan iki şahıs.

26 Nutuk, s. 64-66.

Basında Wilson Prensipleri Meselesi

Wilson prensipleri meselesi, mütarekeden sonra WPC'nin kurulmasına ve böylece "Amerikan Mandası" lehinde propaganda yapılmasına zemin hazırlayan mühim bir konu olmakla İstanbul'da önemli münakaşalara da yol açmış, bilhassa basının gündeminde yer almıştır.

Amerikan mandası savunucularının büyük bir kısmı İstanbul'da toplanmış aydın kesimdi. Dolayısıyla Wilson Prensipleri meselesi daha çok İstanbul basınında taraftar bulmuş ve tartışılmıştır. Ancak İstanbul basınında özellikle **Alemdar**, **Peyam** ve **İstanbul** gibi İngiliz mandası taraftarı gazeteler de mevcuttur. Amerikan mandası taraftarlarının müstakil bir yayın organı olmamakla birlikte, başmuharrir ve gazete sahibi yazarlar, mensubu oldukları gazetelerinden istifade etmişlerdir.

Mütareke imzalandıktan sonra Osmanlı Devleti yetkilileri ve hatta bizat mütarekeyi imzalayan Osmanlı Heyeti'nin Başkanı Hüseyin Rauf Bey de dahil olmak üzere pek çok aydın tarafından, mütarekenin akdini müteakip meydana gelen haksız işgal ve müdahaleler karşısında serzenişte bulunurken, hak aranırken, haksızlıklar dile getirilirken Wilson Prensipleri'ne ve bu prensiplerin Osmanlı Devleti'nin Türkler'le meskun kısımlarının Türkler'in elinde kalmasını gerektiren maddelerine atıfta bulunulması da son derece tabii bir hal olarak değerlendirilebilir. Wilson Prensipleri'nin ²⁷ doğrudan doğruya Türkiye'yi ilgilendiren 12. maddesi ise şöyledir;

"Osmanlı İmparatorluğu'nda Türkler'e emin bir egemenlik hakkı tanımak gereklidir. Bununla beraber, Türkler'in hakimiyeti altında bulunan diğer milliyetler mensuplarına da serbest bir gelişme imkanı verilmelidir. Çanakkale Boğazı milletlerarası güvence altında bütün milletlerin gemilerine ve ticaret ulaşımına açık bulundurulmalıdır".²⁸

Bu maddeyi ilk defa tahlile tabii tutanlardan biri de Prens Sabahattin'dir. Prens Sabahattin ve arkadaşları Cenevre'de biraraya gelerek bir beyanname yayınlamışlar ve 12. madde hakkında özetle şu yorumu yapmışlardır:

"Bu prensip, İngiliz kıtalarının işgal ettikleri Türk topraklarını terk etmeleri ve burada oturan insanların kendi mukadderatlarını kendilerinin

²⁷ 14 maddeden meydana gelen Wilson Prensipleri'nin tam metni için bkz. (Herbert Hoover, *The Ordeal of Woodrow Wilson*, New York, 1952.; Laurance Evans, *United States Policy and The Partition of Turkey (1914-1924)*, Baltimore, 1965.; *Encyclopedia Britanica*, IX.; Fahir Armaoğlu, 20.yy. Siyasi Tarihi (1914-1990), C. I, Ankara 1992.; Mine Erol, *Türkiye'de Amerikan Mandası*, Giresun, 1972.)

²⁸ Harry N. Howard, *Turkey the Straits and U. S. Policy*, London, 1974, s. 46.

tain etmeleri şartı ile devamlı bir anlaşmanın temelini teşkil etmektedir. Osmanlı siyasi birliğini muhafaza etmeleri şartı ile, azınlıklar ileride kuracakları muhtariyetin şeklini seçebilirler".

Beyannamenin tümü incelendiğinde hakim olan ana fikrin şu olduğu dikkati çekmektedir. Gayri Türk unsurların muhtariyeti kabul edilmekle birlikte, söz konusu muhtariyetin Osmanlı siyasi birliği dahilinde yani bir çeşit "Osmanlı Federalizmi" şeklinde olması istenmektedir.²⁹

Abdullah Cevdet, Wilson Prensipleri'ne daha farklı bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Abdullah Cevdet'in Wilson Prensiplerini kabullenışı ve bu kabulle birlikte yaptığı yorum, O'nu müstakil bir "Kürdistan'ın" kurulmasına götürmektedir.³⁰

Millî Mücadele dönemi basınının önemli simalarından Ahmet Emin de makalelerinde Wilson Prensipleri'ni yorumlamış ve ulaştığı sonuç "Manda" fikri olmuştur. Amerikan mandasını isteyen **Vakit** gazetesi başyazarı Ahmet Emin (Yalman) Amerikan mandasını isteyen WPC henüz kurulmamışken başladığı seri makaleleriyle bu konunun alt yapısını oluşturduğu ve Cemiyet kurulduktan sonra da bu yoldaki propagandasını ısrarla sürdürdüğü görülmektedir ki, merkezi İstanbul'daki Zaman matbaası olmak üzere teşkil olunan Cemiyet'e zemin hazırlayan yazılarından dolayı sadece milliyetçi çevrelerin değil, Fransız ve İngiliz dostu gazetecilerin de şiddetli tenkit ve saldırılarına maruz kalması oldukça manidardır.

Basında Amerikan himayesini en fazla savunan Ahmet Emin daha WPC kurulmadan önce yazdığı makalelerinde Türk Milleti'nin Amerika'yı tercih edişinde gerekli gördüğü sebepleri özetle şu şekilde sıralamaktadır³¹:

- " - Amerika'nın iktisadi menfaatler elde etmek gayesinde olmaması,
- Amerika'nın Türkiye'ye uzaklığı ve tarafsızlığı,
- Türkiye'de yaşayan bütün unsurlar üzerinde güven uyandırması,
- Maddi ve manevi güce sahip Amerika'nın koyduğu prensipler ile bütün dünyanın takdirini kazanması,
- Amerika'nın himayesi ile Türkiye aleyhine olabilecek haksız kısırtmaların sona ereceği inancı"

29 EROL, Türkiye'de Amerikan... s. 32. Beyannamenin İngilizce metni için bkz. (Aynı eser, s. 117).

30 Şükrü Hanioğlu, Dr. Abdullah Cevdet, İstanbul, 19... s. 315-321.; Abdulah Cevdet'in bu konuyla ilgili makaleleri için bkz. ("Wilson'un Büyük Sözleri", **Serbesti**, Kanun-ı sani 1919.; "İnsaniyet Fikrinin Galebesi", **İnkılab-ı Beşer**, 18 Teşrin-i sani 1335.; "Milletler ve İnsanlık", **Jin**, 21 Recep 1338).

31 Ahmed Emin, "İstikbal Düşünceleri I", **Vakit**, 30 Teşrin-i sani 1334 (1918), No: 397.

Ahmet Emin'e göre mesele yalnızca ülkenin kalkınması için Amerikan yardımının teminidir. Tek hal çaresi olarak gördüğü Amerikan himayesi sağlandığı takdirde istiklal hakkının elde edileceği, Türkiye'nin geleceği için kuvvetli ve yararlı bir yardımın sağlanmış olacağı inancındadır.³²

Ahmet Emin WPC'nin kuruluşundan sonra neşrettiği makalesinde ise, Amerikan yardımının Türk istiklalinin kaybı manasına gelmemesi gerektiğini ısrarla savunmuştur. "WPC'ni oluşturan kimseler bir yabancı devletin himayesini istemek şöyle dursun, tersine her türlü himaye tekliflerinin önünü almayı, istiklalimizi ve gelişme serbestliğimizi sağlamayı amaç edinmişlerdir.... Fakat bu yurdu asrın ihtiyaçlarına uygun... bir hale koymak için... her vilayetimiz için lüzumlu uzmanlardan kurulu bir ıslah heyeti davet edilmesine taraftar bulunmaktadır".³³

Ahmet Emin'in makalelerinde, Avrupa kamuoyunda Türkiye aleyhine mevcut olan bazı olumsuzlukları da gözardı etmediği görülmektedir. Bir makalesinde, İngiltere ve Fransa'nın galip devletler olarak umut ettikleri ganimeti elde etmek hususunda gösterdikleri çabaları dile getirerek bu devletlerin Wilson Prensipleri'ni kendi menfaatleri doğrultusunda tatbik çalıştıklarını belirtmektedir. Ancak, Avrupa'nın bu tür çifte standartlarına karşı çareyi yine Wilson Prensipleri'ne samimiyetle sarılmakta bulur³⁴. Avrupa'da Türkiye lehine oluşacak kamuoyunun ancak "ittihad" ile mümkün olacağına inanan Ahmet Emin, ittihatçı muhalif kavgasını eleştirdiği bir makalesinde "... ecnebilere bizim lehimizde fikirler verecek şey, nifakımız değil ittihadımızdır. Nitekim Wilson Prensipleri Cemiyeti'nde muhtelif kanaatlerde gazetelerin birleşebilmeleri, ecnebililer arasında itimat tevliid edecek yolda bir tesir hasıl etmiştir"³⁵ demektedir. Ertesi günkü makalesine de aynı başlığı atmak suretiyle bu defa "Meclisi Mebusan" ve "Ahmet İzzet Paşa Hükümeti" hakkında Vakıt'in takip ettiği tarz-ı harekete değinmektedir³⁶.

Dönemin önemli aydınlarının Wilson Prensipleri'nin uygulanması ile meydana gelebilecek bir barış ortamına başlangıçta olumlu baktıklarını görüyoruz. Cenap Şahabettin **Hadisat**'ta neşrettiği makalesinde beklentilerini ortaya koyarak, Wilson ilkelerini tatbik edilebilme imkanını tartışmakta ve programın temel ilkeleri kuvveden fiile çıkarken ne dereceye kadar uygulanabilir olduğunu sormaktadır. Cenap Şahabettin neticeden ümitli olduğunu ise şu cümleleri ile ifade etmektedir;

32 Ahmed Emin, "İstikbal Düşünceleri II", **Vakit**, 1 Kanun-ı evvel 1334 (1918), No: 398.

33 Ahmed Emin, "Bir İzah", **Vakit**, 7 Kanun-ı evvel 1334 (1918), No: 404.

34 Ahmed Emin, "Çıkmaz Yollarda", **Vakit**, 8 Kanun-ı evvel 1334 (1918), No: 405.

35 Ahmed Emin, "Ali Kemal Bey ve İttihadçılar I", **Vakit**, 15 Kanun-ı evvel 1334 (1918), No: 412.

36 Ahmed Emin, "Ali Kemal Bey ve İttihadçılar II", **Vakit**, 16 Kanun-ı evvel 1334 (1918), No: 413.

"Ümitvar olalım ki Reis Wilson hissiyat-ı insaniyeden kalbini ayırmayacağı gibi medeni Avrupa da muvazene-i mileli temin için müreffeh ve kavi bir Türkiye'nin de ne kadar lazım olduğunu unutmayacaktır".³⁷

Yine aynı gazetede makalesine rastladığımız Süleyman Nazif'in Wilson Prensipleri konusunda fikir ve düşünceleri Cenap Şahabettin'den farklı değildir. "Mütareke İmzalanırken" başlıklı yazısında Wilson'a şöyle seslenmektedir;

"... Tarih bu derecelerde fedakarlık göstermiş bir kavmi pek nadir kayd ve irae eder. Biz yalnız sulh masasına ve yalnız mahkeme-i beynelmilele değil, tarih ve Allah huzurunda da tarihimizin bu sahifesini şehidlerimize kefen ederek çıkacağız. Ey Amerika Reis-i Cumhuri!... Böyle bir milletin yaşamağa hakkı vardır".³⁸

Ruşen Eşref'in Wilson Prensipleri meselesine yaklaşımında da sanki geleceği görürcesine bir "tereddüt" hakimdir. Endişesini şu sözleriyle ifade etmektedir;

"Eğer bu nazariye, beşeriyet sürüsünün son cılız kuzularını yutmaya yeltenen sinsi ve ihtiyar bir kurt masalı değilse çok âlâ... O vakit herkes ihtirasını bir tarafa gömüp bu yeni mefkurenin muzaffer olmasına çalışmalı".³⁹

Yeni Gün gazetesi muharrirlerinden Yunus Nadi de Amerikan mandasını savunan aydınlar içinde yer almıştır. WPC'ni savunan yazılarının⁴⁰ yanı sıra Başkan Wilson'a kendi imzası ile yazdığı mektup Amiral Bristol vasıtasıyla A.B.D. Dışişleri Bakanlığı'na ulaşmıştır.⁴¹ Sivas Kongresi sırasında, manda meselesi görüşülerek bu hususta bazı esasların kabul edilerek bir muhtıra hazırlanması için önemli çabalar sarfeden İsmail Hami de "Memleket"te neşrettiği yazalarıyla⁴² manda fikrinin gelişmesini destekleyen isimlerden birisidir.

Bunların yanı sıra Sabah gazetesinde yazan Ali Kemal İngiliz taraftarı olmakla birlikte, WPC'nin kurucuları arasında yer alarak Amerikan mandası düşüncesini de desteklemiştir. Yine İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin

37 Cenap Şahabettin, "Sulh-ı Münferid", **Hadisat**, 23 Teşrin-i Evvel 1334 (1918), No: 4.

38 Süleyman Nazif, "Mütareke İmzalanırken", **Hadisat**, 29 Teşrin-i Evvel 1334 (1918), No: 10.

39 Ruşen Eşref, "İstanbul İçin", **Vakit**, 20 Kanun-ı evvel 1334 (1918), No: 414.

40 Yunus Nadi, "Medeni Müzaheret", **Yeni Gün**, 31 Teşrin-i Evvel 1335, No: 224.; ayrıca **Yeni Gün**, 8 Aralık 1918, No: 95.

41 Orhan Duru, Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları, İstanbul 1978, s. 89 vd.

42 İsmail Hami, "Amerika Reis-i Cumhuri Mr. Wilson Cenaplarına", **Memleket**, 18 Mayıs 1335.; İsmail Hami, "Türk'ün Nazarında Manda", **Memleket**, 3 Temmuz 1335.

yayın organı kabul edilen "İstanbul" ve "Alemdar" gazeteleri Amerikan mandası taraftarlarına kısmî destek sağlamıştır.

Amerikan mandasını, bir "müzaheret" olarak gören ve bunun "ehven-i şer" olarak kabul edilebileceği görüşünü savunan sivil ve askerî şahsiyetler arasında şu isimleri saymak mümkündür; Kara Vasıf, Ahmet Rıza, İzzet, Cevad Paşa, Çürüksulu Mehmed Paşa, Reşat Hikmet, Cami, Sadi ve Esad Paşa.⁴³

Amerikan mandası fikrini ortaya atan ve ısrarla savunan isimlerin başında ise Halide Edip, Ahmed Emin, Rauf Ahmed gelir. Bu şahıslardan Ahmed Emin⁴⁴ Vakit'te neşrettiği makaleleriyle Amerikan yardımını sürekli işleyerek kamuoyu oluşturmuş; Halide Edip ise aydınlar arasındaki nüfuzunu daima Amerikan mandası istikametinde kullanmıştır. Halide Edip aynı zamanda Sivas Kongresi sırasında sarfettiği çabalarla, Millî Mücadele kadroları üzerinde etkili olmaya ve hatta Mustafa Kemal Paşa'yı dahi Amerikan mandası fikri lehinde ikna etmeye çalışmıştır. Rauf Ahmed ise "İstiklal"de neşrettiği makalelerinde Amerikan mandası fikrinin ateşli bir taraftarı olduğunu göstermiştir.

Mütareke döneminde İstanbul ve Ortadoğu'ya gelen bütün Amerikan heyetlerinin Halide Edip, Ahmet Emin ve Rauf Ahmed üçlüsü ile temasa geçtiği dikkati çekmektedir. Halide Edip ve arkadaşlarının yoğun faaliyetlerine rağmen idealleri uğruna kurmuş oldukları WPC'nin ömrü uzun olmamıştır. Kurulduktan iki ay sonra "Amerikan sempatisinin Ermeniler'in tarafında bulunduğu ortaya çıkınca"⁴⁵ cemiyet faaliyetlerine son vermiştir.

Sansür ya da bir dizgi hatası sonucu olsa gerek, başlığını göremediğimiz "Türkiye'nin en canlı, en ateşli ve çok kıymetli evladlarının yaşadığı bir kıt'a vardır" cümlesiyle başlayarak Trakya'yı işlediği bir makalesinde Halide Edip, "Açık ve samimi bir şekilde davamızı tevhid ve bu davaya zahir olması için müştereken Amerika Efkar-ı Umumiyesine süratle müracaat etmeli..." demekte ve Batı Trakya'nın geleceği için de Amerika'dan medet beklemektedir.⁴⁶

Mütareke dönemi başında WPC ve Amerikan mandası meselesine

43 EROL, Türkiye'de Manda..., s. 70.

44 Ahmed Emin, Cumhuriyet yıllarında kaleme aldığı hatıratında, Amerikan mandası taraftarı olmadığını, amacının sadece "...ecnebi murakabe ve himayesi manasını taşımamak üzere, ecnebi mütehassıslarını esaslı ıslahat davamızda işbirliğine çağırarak ve bunları bizim hakkımızda hiçbir fena emel ve ihtirası olmadığını daima belirtmiş olan Amerika'dan seçmek" şeklinde ifade etmiştir. bkz. (Ahmed Emin Yalman, Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, C. I, İstanbul 1970, s. 323 vd.)

45 Tevfik Bıyıklıoğlu, Atatürk Anadolu'da I, Ankara, 1959, s. 24.

46 Vakit, 5 Ağustos 1335 (1919), No: 636.

karşı çıkan yazılara da rastlamaktayız. Söz gazetesinde çıkan yazılarda WPC'nin bütün matbuat adına hareket ederek kendi görüş ve düşüncelerini Türk basınının görüşü gibi gösterilmesi tenkit edilmiştir.⁴⁷ Mevlanzade Rifat, Ahmet Emin'i hedef alarak, o ve onun gibi düşünenleri Türk ve Osmanlı olmamakla suçlayan sert bir yazıyla protesto etmiştir.⁴⁸

"Biz yalnız muavenet ve müzaheret isteriz, yoksa ne İngilizler ne Amerikalılar'ın ne de hiçbir devletin himayesini talep edecek kimse yoktur"⁴⁹ diyen Yusuf Razi de Amerikan mandası aleyhdarları arasındadır. Vakıf ve Tanin gazetelerinde yazan Ahmed Selahattin Bey Amerikan mandası fikrini "zillet" olarak mütalaa etmiş, "itiraf-ı aczden faide beklemek abestir"⁵⁰ diyerek şiddetle Amerikan mandasına karşı çıkmıştır. Manda isteklerinin bağımsızlıkla bağdaşmadığını, makul olmadığını belirttiği bir diğer makalesini bitirirken Ahmed Selahattin Bey sormaktadır. "Amerika hükümeti tarafımızdan böyle bir teklif vaki olursa yekpare bir vekalet kabul edecek midir?... Amerika bu mandayı kabul ettiği takdirde Asya-yı Osmani'nin elyevm işgal altında bulunan memleketlerini işgallerden kurtarıp Türklüğün vahdet-i milliye ve coğrafyasını temin edebilecek midir? O da evvelkilerine inzimamen icrayı faaliyete mi başlayacak yani yine iş olacağına mı varacaktır? Daha açıkçası, mesele, beş parça mı yoksa yedi parça mı olmak meselesinden ibaret midir? O halde Amerika'ya arz-ı hal vermekte mana nedir? Ve biz cemiyet-i milel mukavelesinin bahsettiğimiz vekalet ahkâmına mugayyir olmayan ve bilakis o madde ile teyyüd etmiş görünen Wilson'un mahud onikinci maddesine temessük ederek Türk milletinin hudut-ı mülkiyesi dairesinde istiklalinin talebde sebat eylesek memlekete fenalık mı etmiş, yoksa ziya-ı istiklal için mühim bir fırsat mı gaib eylemiş oluruz?..."⁵¹

İstanbul basınında manda aleyhine açıkça karşı çıkan gazete "Tarik"dir. Tarik'in bir çok sayılarında manda aleyhdarı yazılara rastlanmaktadır. Muslihiddin Adil Bey bir makalesinde⁵² istiklal fikrinin tartışılmayacağını dile getirmiştir. İstiklal fikrini ısrarla savunan isimlerden bir diğeri de Celal Nuri'dir.⁵³

47 "Wilson Prensipleri Cemiyeti ve Matbuat", Söz, 7 Kanun-ı evvel 1334 (1918), No: 25.; "Garip Bir Teklif", Söz, 8 Kanun-ı evvel 1334 (1918), No: 26.

48 Serbesti, 9-10 Kanun-ı evvel 1334 (1918), No: 169-170.

49 Yusuf Razi, "Himaye Değil İstiklal", Vakıf, 25 Mayıs 1919, No: 566.

50 Ahmed Selahaddin, "Himaye ve Vekalet Cereyanları", Vakıf, 31 Mayıs 1335 (1919), No: 572.

51 Ahmed Selahaddin, "Mandaların Mahiyet-i Hukukiyesi", Vakıf, 2 Haziran 1335 (1919), No: 574.

52 Muslihiddin Adil, "İstiklal Münakaşa Olunamaz", Tarik, 5 Ağustos 1335 (1919), No: 16.

53 Celal Nuri (İleri), Wilson'a gönderilen muhtıra imzasına rağmen bu yazılarında Amerikan mandası taraftarı olmadığını ifade etmiştir. Celal Nuri'nin yazıları için bkz. (İleri, 24 Ağustos 1335 ve 13 Eylül 1335).

"Mustafa Kemal ile arkadaşlarının gazetesi olan Mamberde WPC'nin karşısına eleştirici bir tutumla karşı çıkmıştır. İlginçtir ki bu yönde yazılan iki yazıdan biri, daha sonra Sivas'da hararetle A.B.D. mandasını savunacak olan İsmail Hami'nin kaleminden çıkmıştı. O, cemiyeti "Temelsiz bir bina" olarak niteliyor ve programın barıştan sonrası için söz konusu olabileceğini belirtiyordu. İkinci yazı, imzasız bir başyazı olup "Avrupa rekabeti karşısında Amerika'ya iltica doğru mudur?" başlığını taşıyordu. Buna göre A.B.D.'nin Uzakdoğu'da büyük iktisadi çıkarları vardı. A.B.D. savaşın bütün nimetlerini tekeline alamayacağına göre, oradaki büyük çıkarlarını bırakıp "Türkiye'nin kendisine temin edeceği menafi" ile yetinemezdi. Sonra iktisadi çıkarlardan ya da "Mülkümüzden" bir yana yapılacak herhangi bir fedakarlığa karşılık, öte yandan taviz istemekte "bir dakika gecikmezdi". Siyasal denge sayesinde yaşayacak hükümetler "böyle karışık zamanlarda" hiçbir yana eğilim gösteremezdi. Ülkenin üretim güçlerini işletmek ve yönetimini düzeltmek için ileri ülkelerden ayrı ayrı yararlanılmalıydı. Görülüyor ki Mamber'in tepkisi çok sert olmamakla birlikte açıkça olumsuzdur.⁵⁴

Anadolu gazeteleri tetkik edildiğinde ekseriyetinin manda meselesine hoş bakmadığı görülmektedir. Albayrak, İrade-i Milliye ve İzmir'e Doğru gibi gazeteler milletin sesine tercüman olmuş ve güçleri nisbetinde dünyaya duyurmaya çalışmışlardır.

İzmir'in işgali söylentileri üzerine yapılan Redd-i İlhak mitingine halkı çağırarak maksadıyla hazırlanan ve Mustafa Necati'nin kaleminden çıkan meşhur bildiriye Taçalan⁵⁵ aynen nakletmektedir:

"Ey Bedbaht Türk!

Wilson prensipleri ünvan-ı insaniyet karanesi altında senin hakkın gasp ve namusun hetkediliyor. Buralarda Rum'un çok olduğu ve Türkler'in Yunan'a iltihakını memnuniyetle kabul edeceği söylendi ve bunun neticesi olarak memleket Yunan'a verildi.

Şimdi sana soruyoruz.

Rum senden daha mı çoktur? Yunan hakimiyetini kabule taraftar mısın?

Artık kendini göster. Tekmil kardeşlerin maşatlıktadır. Oraya yüzbinlerle toplan. Ve kahr ekseriyetini orada bütün dünyaya göster. İlan ve ispat et. Burada zengin, fakir, alim, cahil yok. Fakat Yunan hakimiyetini

54 Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, İstanbul, 1983, s. 123.

55 Nurdoğan Taçalan, Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken, 1971, s. 232.

istemeyen kitle-i kahire vardır.

Bu sana düşen en büyük vazifedir. Geri kalma. Hüsrân ve nekbete faide vermez. Binlerle, yüzbinlerle maşatlığa koş. Ve heyet-i millîye'nin emrine itaat et!...

İlhakı Red Heyet-i Millîyesi"

Görülüyor ki burada da Wilson prensipleri derhal gündeme getirilmiştir.

A.B.D. Başkanı Wilson'un dünyada etkili olabilecek bir politikayı tercih etmesine gerek Avrupa'da gerekse Ortadoğu'da yeni sorumluluklar almak yolundaki propaganda gezilerine rağmen, Amerika Senatosu 19 Kasım 1919'da yaptığı oylamada Monroe Doktrini ile yalnızlık politikasına dönmüş ve kendi kıtası dışındaki meselelere karışmayı reddetmiştir.

Fakat Amerika Senatosu'nun, Avrupa diplomasisinin kapılarını Başkan Wilson'a kapaması ne meşhur prensiplerine ne de kendisinin Türk kamuoyunun ilgisinden mahrum etmiş değildir. Mesela 17 Ocak 1920 tarihinde Anadolu kadınları Müdafaa-ı Vatan Cemiyeti'nin başkanın eşine çektiği telgrafta⁵⁶ devletimizin itilaf hükümeti ile akdettiği mütareke şartlarının esaslarını Wilson prensiplerinin teşkil ettiği belirtilerek; söz namustur, söz verenin namusuna mevkiinin nüfuzuna itimad ederek mukadderatını Wilson prensiplerine terketmiş olan koca bir milletiz denmekte, ilkelerin hükmünü bilfiil icra ettirmeyi Wilson'un üstlenmesi gerektiği bildirilmektedir.

İzmir'e Doğru'da da Wilson prensiplerinden yerine ve zamanına göre bahsedilmesi yukarıda verdiğimiz malumat çerçevesinde gayet tabiidir.

"Hak ve Hakikate Karşı" başlıklı imzasız makalesinde⁵⁷ İzmir'e Doğru "...insanların fazilete doğru koştuğu Amerika milletinin beşeriyete millî haklarını ita etmeyi deruhde eylediği bir an-ı tarihîde zulüm ve vahşetin payidar olamayacağı aşikar bir hakikat olduğuna da kani bulunduğumuzdan hukuk-ı milliyemizi müdafaada sabitiz..." demektedir. İzmir için yapılan mitingde⁵⁸ ise Vehbi Bey kürsüde şunları söylemektedir : "...silahımızı bırakmadan evvel galip devletler tarafından birtakım maddeler va'dedilmişti. Bunlar Wilson Prensipleri idi. Biz de kabul etmiştik. Wilson Prensipleri'nin onikinci maddesinde Anadolu'da Türk ekseriyetiyle meskün yerlerin bize tabi olacağı va'dediliyor. Biz ga-

56 Bekir Sıtkı Baykal, Milli Mücadelede Anadolu Kadınları Müdafa-i Vatan Cemiyeti, Ankara, 1986, s. 32-33.

57 İzmir'e Doğru, 27 Teşrin-i Sani 1335, No: 4.

58 İzmir'e Doğru, 30 Teşrin-i Sani 1335, No: 5.

liplerin daima ağzından düşmeyen bu prensiplerin infaz edileceğine kani olduk..."

Medeniyet Namına Cinayetler⁵⁹ başlıklı makalesinde "Milyonlarca insanın helakını, milyonlarca ailenin tahammülsüz felaketlerini intac eden son badireyi artık bir devr-i hak ve adlin takip edeceği kanaati her müteessir kalpte yerleşmişti. Heyhat ki birçok arızı ve muğfil menfaatler, birçok parlak siyasi sözler ve nihayet bazı şeytani zekalar bütün adaletkar esasları, haklı vaadleri ihmal etmeye kafi geliyor. Wilson Prensipleri ortaya atıldığı zaman milli mevcudiyetlerin takdiri kesafet-i nüfusu, hukuk-ı tarihiye ve malikiyet-i servet ve arazi gibi uknuhlara müsteniden temin edileceği ilan edilmişti. Ve zaten bundan başka da çare-i hal yoktu. Milliyet asrında her türlü inkişafı en kavi emelleri ihdas ederken kılıç şakırtıları, top sesleri altında bir milletin sada-yı hakkını ıskat etmek imkanı kalmaz..." diyerek Hüseyin Vasıf'ın Wilson Prensipleri'ne temas etmeyi ihmal etmediğini görmekteyiz.

Mustafa Necati ise şöyle demektedir:⁶⁰

"... Galip devletler ganaimi henüz bölüşemediler. Paylaşamadıkları bir ganaim için aralarında dedikodular çoğaldı ve Amerika askerini, gemisini kendi diyarına taşıdı. Yeni dünya, eski dünyayı kendi haline bırakmak sevdasından bir türlü vazgeçmedi. Amerika haysiyet ve şerefine yemin ederek tatbiki kat'iyyen deruhde olunan prensipler karşısında silahını terketmeye razı olan Türk Milleti de barbar istilalar altında ezilmeye, parçalanmağa başladı. Artık zulmeti yırtacak bir nur gözüküyor. Yine eskisi gibi milletler kindar nazarlarla yekdiğerinin hareketını takip ediyor. Gizli kararlar, fiskoslar her taraftan iştiliyor. Yeni yeni nazariye meydana atılarak hükümetlerin şekli-i hazırı tebdil edilmek isteniyor..."

"Harb-ı Umumi'den Sonra" başlıklı makalesinde gene bu konuya temas eden Mustafa Necati" Wilson'un nazariyat-ı siyasiye ve esasiyesi birtakım ahkam-ı insaniyeyi muhtevi bulunduğu içindir ki: Suya düştü. Cemiyet-i Akvam'ın projeleri tatbik edilmemeğe mahkum kaldı. İnsanî emellerle başlanılan sulh müzakereleri neticede felaket ve keşmekeş ihtiras ve ölüm doğurmaya başladı.

En mütemeddin memleketlerin namuskar diplomat ve askerleri verdikleri sözü, imzaladıkları mütarekeyi unutarak alabildiklerine silahsız, kuvvetsiz bıraktıkları milletlere hücumla başladılar..." diyerek vaziyeti tespit etmektedir.

59 Hüseyin Vasıf, "Medeniyet Namına Cinayetler", **İzmir'e Doğru**, 7 Kanun-ı Evvel 1335, No: 7.

60 Mustafa Necati, "Sulh-ı Alem Yine Tehlikede mi?", **İzmir'e Doğru**, 11 Kanun-ı Evvel 1335, No: 8.

"Milletlerin Hakk-ı Hayatı Karşısında Avrupa" başlıklı makalesinde ⁶¹ Mustafa Necati gene Wilson Prensipleri'ne temas etmektedir.

"Wilson'un vaziyet-i cihanı tayin eden esasat ve nazariyatına muhalif her karar milletlerin hakk-ı hayatlarına bir darbe-i muhlik olacağı cihetle sükun-ı cihanın takarrür ihtimali bir müddet için daha uzayacak ve dö-külen kanların had ve hesabı olmayacaktır. Bu aşık hakikati görmeyen göz tasavvur edilemezken hâlâ milletlerin esaretleri için programlara ihzar ve gizli gizli kararlar itasında devam edilmesi sükun-ı cihan namına şayan-ı teessürdür..."

İzmir'in Türklüğünü haykıran bir makalesinde⁶² Hüseyin Vasıf "... Wilson Prensipleri'nin alem-i insaniyete va'dettiği saadet ve sulh-ı müstakbelin nimetlerine mazhar olabilmek ümidiyle terk-i silah eden Türkler mütarekeden sonra Düvel-i İtilafiye'nin menafii ve asayiş-i cihanın ihlal etmemek için ahkam-ı mütarekeye fevkalade riayet etmelerini bir esas olarak kabul etmişlerdi..."

Ne muazzam Amerika milleti namına ilan edilen Wilson Prensipleri'nin tesliyetkar vaadleri, ... Türk milletini zalim pençelerden kurtarmıyor" demektedir.

Bu arada yayın hayatının başında olan Hakimiyet-i Milliye "Hükümetin Muhtırası" başlıklı yazısında Türk Milletini kastederek "... O mevcudiyetini sonuna kadar müdafaa edebilecek halde ve kılıcı elinde iken yalnız Wilson Prensipleri'nin Avrupa devletlerince kabul edilmiş olmasından mütevellid bir taahhüd karşısında sulha talib olmuş ve mürekename ile de bu vaziyetini galip devletlere tasdik ettirmiştir..."⁶³ demektedir.

İzmir'e Doğru'daki makalelerde zaman zaman gizli kapaklı uyuşmalardan bahsedilmesi de aslında Wilson Prensipleri ile ilgili düşünülmedir. Nitekim bir türlü neticelenmeyen barış gayelerinden, Londra ve Wersay'da devam eden müzakerelerin akamete mahkumiyetinden bahsedilen bir makalede ⁶⁴ gene gizli diplomasiye temas edilmekte ve "... son gelen ecnebi matbuatı mateessüf birtakım gizli taahhütler ile devletlerin yekdiğeri aleyhine umumi bir mücadele hazırladıklarını göstermektedir..." denilmektedir. Daha önceleri de mesela "Eğer gizli siyasetler el altından fırladık çevirerek Türk öldürülmek isteniyorsa..."⁶⁵

61 Mustafa Necati, "Milletlerin Hakk-ı Hayatı Karşısında Avrupa", *İzmir'e Doğru*, 3 Kanun-ı Sani 1336, No: 15.

62 Hüseyin Vasıf, "İzmir Türktür", *İzmir'e Doğru*, 7 Kanun-ı Sani 1336, No: 16.

63 *Hakimiyet-i Milliye*, 14 Kanun-ı Sani 1336, No: 2.

64 Mustafa Necati, "Neticelenmeyen Sulh", *İzmir'e Doğru*, 12 Mart 1336, No: 41.

65 Mustafa Necati, "Sevgili Ülke", *İzmir'e Doğru*, 13 Kanun-ı Evvel 1335, No: 9.

benzeri cümlelerde gizli diplomasiye duyulan tepkiyi hissetmek mümkündür.

Demek ki Avrupa'da gizli diplomasi devam etmektedir. Oysa, 8 Ocak 1918 tarihinde, Amerikan Başbakanı Woodrow Wilson tarafından açıklanan prensiplerden biri de açık yürütülen görüşmeler sonucunda varılacak açık sözleşmeleri ve diplomasinin bundan böyle daima kamuoyunun gözleri önünde yürütülmesini gerektiyordu. Fakat "Açık Diplomasi" ilkesinin baş savunucusu Wilson'un kendisi bile bu ilkeyi seyrek olarak uygulamıştır. Örneğin Wersay görüşmelerini büyük bir gizlilik içinde yürüten Wilson, Amerikan halkını bir oldu bitti ile karşı karşıya bırakmıştır. Uygulamada Wilson tarafından "Açık Diplomasi" ilkesinin genellikle "gizli görüşmeler - açık sözleşmeler" biçiminde yorumlandığı görülmüştür.⁶⁶

İstanbul'un işgalini müteakip çıkan ilk sayısında İzmir'e Doğru yine yakınmaktadır.⁶⁷

"Türk milleti pek tahammülfersa bir harbin neticesinde Düvel-i itilafiye tarafından mükerreren ilan edilen desatir-i insaniye ve milliye ve Amerika reis-i cumhuru tarafından Amerika millet-i muazzaması namına tesbit edilen prensiplere itimad ederek terk-i silah eyledi."

Bir sonraki sayıda ⁶⁸ yine Wilson'un kulakları çınlatılmaktadır.

"Wilson'un ilan ettiği ve cihanın tasdik ettiği beşeri esaslar hilafında milli varlığımız ezilmek isteniyor... Türk saltanatının merkezine bomba yağdırılıyor... Amerikan milleti namına birtakım ilkeler vaz'ederek Türklerin silahlarını elinden toplayan Wilson bugünkü vaziyet önünde sözünün eri olamaz..."

İstanbul'un haksız işgali Wilson'u bir türlü gündemden düşürmemektedir. Nitekim Mustafa Necati⁶⁹ gene bir başmakalesinde "... artık cihan kani oldu ki dünyada yalnız kuvvet hakimdir. Müslüman ve Türkler Amerika millet-i muazzaması namına mümessil-i muhteremi tarafından ilan edilen desatire itimad ederek teslim-i silah etmişlerdi. Madem ki o Amerikan milleti de bu fecayi karşısında sükuneti muhafaza ediyor, şu halde Türk için yegane çare bütün mevcudiyet ve kudretiyle Alem-i İslam'dan istimdad etmektir..." denmektedir.

66 Hüner Tuncer, Eski ve Yeni Diplomasi, Ankara, 1991, s. 61-63.

67 Hüseyin Vasıf, "Sevgili İstanbul", *İzmir'e Doğru*, 19 Mart 1336, No: 44.

68 Mustafa Necati, "Anadolunun Sesi", *İzmir'e Doğru*, 21 Mart 1336, No: 45.

69 Mustafa Necati, "Sevgili Payitahtımızın İşgali Karşısında", *İzmir'e Doğru*, 24 Mart 1336, No: 46.

Daha önce de belirttiğimiz üzere Wilson Prensipleri, Millî Mücadele esnasında her taşın altından çıkmaktadır :

Trabzon Muhafaza-ı Hukuk-ı Milliye Cemiyeti nizamnamesinin ikinci maddesinde, milli haklar Wilson Prensipleri'ne müsteniden sulh konferansında müdafaa edilecek ve Türk milletinin kadim hakları mukadderatındaki hak ve salâhiyete dayanılarak ihlal ettirilmeyecektir, denilmektedir.⁷⁰

Atatürk arşivinde yer alan bir belgede -ki dosyanın tetkiden bu yazının Erzurum heyeti tarafından gönderildiği kanaatine varıldığı belirtilmektedir- İzmir'in işgalinden şöyle bahsedilmektedir :

"Müttehideyi Amerika efkar ve hissiyatı adilane ve insaniyetkaranesinin timsali telakki eylediğimiz Wilson Prensipleri'ne bütün mevcudiyetimizle rabt-ı kalp eylemiş ve tarihi beşeriyetin ihtiras, tagallüp sahifeleri kapanarak yeni ve insani bir faslın açılacağına kanaat etmiş iken Anadolu'nun nefes borusu ve medeni aleme açık bir penceresi demek olan Aydın vilayetimizin düvel-i itilafiye müsaadesiyle Yunanlılar tarafından işgal edildiği haberini veren ajansları hayretle okuduk.

Cihanca kabul edilen ve ona istinaden terk-i silah edilmiş olan Wilson Prensiplerinin serap mahiyetini iktisap eylemesi demek olan bu haber vilayetimiz halkını derin bir teessür ve telehhüfe gark eylemiştir...⁷¹".

Yine Erzurum'da yayınlanan Albayrak gazetesi de Wilson Prensipleri'nden beklentilerini dile getirerek Ermeniler lehine olan Amerikan politikasını değiştirme çabası içerisindeydi. Albayrak gazetesinde çıkan "Amerikalılar'ın Nazar-ı Dikkatine" ve "Beşeriyetin Amerika'dan Bekledikleri" başlıklı makalelerde⁷² Amerika'dan dünya üzerinde siyasi ve sosyal açıdan adil bir dengenin tesisi istenmektedir.

İzmir'in işgalinin ardından yapılan meşhur İstanbul mitinglerinde, İzmir'in işgalinin haksızlığına ve Wilson Prensipleri'ne temas edenler görülürken, Milli Kongre ve Vahdet-i Milliye Hey'eti Wilson'a çektikleri protestolarda işgalin prensiplerine aykırı olduğunu belirtiyorlardı ki ayrıca yine İstanbul'da yapılan ve her bir şahıs tarafından gönderilecek bir adetle mevcudu yüzünü geçen kartlı protestolardan Wilson'a gönderilenlerin üzerinde şu ifade yer almaktaydı :

70 T. Zafer Tunaya, Medeniyetin Bekleme Odasında, İstanbul, 1989, s. 183.

71 Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayını, Ankara, 1981, s. 9.

72 **Albayrak**, 21 Eylül 1335, No: 29., **Albayrak**, 25 Eylül 1335, No: 30. (Dursun Ali Akbulut, **Albayrak** olayı, Erzurum, 1991, s. 29-30'dan iktibas).

"Prensiplerinizin 12. maddesi Türkiye'nin istiklal ve hakimiyetine yöneliktir. Bu esas İzmir'in (isterse geçici olsun) işgaliyle sarsılmıştır. Prensiplerinizin savunulması herkesten çok size düşer".⁷³

Ahmet Selahaddin Bey, Paris Sulh Konferansına giden Türk delegasyonunu, Wilson Prensipleri her ne kadar halkı mütecanis olmayan bir memleketin parçalanmasına yol açabilir şeklinde öne sürülen görüşler tamamen haksız olmasa da hiç olmazsa Türk Milleti'nin siyasi istiklalini kurtarmak için bir can simidi olarak gördüğü bu prensiplere yeteri kadar sarılmamakla suçlamaktadır.⁷⁴ O'na göre Wilson Prensipleri'nin işaret ettiği itilaf devletlerinde mücadele öncesinde sulhün esası olarak kabul ettikleri üzere, Türkler'den müteşekkil memleketlerde tam ve mutlak hakimiyet sağlanmalıdır. Zaten Wilson Prensipleri'nden vazgeçmediğine ve bu prensiplerde Türk Milleti'nin hür ve müstakil olmasını gerektirdiğine göre olsa olsa Osmanlı hakimiyetinden ayrılmış memleketler için düşünülebilecek manda yönetimi Türkiye için uygulanabilir değildir. Fakat Türk ekseriyetin olduğu bölgelerde ülke bütünlüğü ve hakimiyet hakları asla zedelenmemek şartıyla yardım kabul edilebilir.⁷⁵ Ancak bu yardım hususunda Ahmed Selahaddin Bey'in ileri sürdüğü şartların bu yazı kaleme alınırken toplanmış bulunan Erzurum Kongresinin yayınlacağı beyannamedeki yardımla ilgili maddeyle bağımsızlıktan taviz vermemesi açısından tam bir uyum içinde olması daha sonra toplanacak olan Sivas Kongresi Beyannamesi'nin de bu doğrultuyu tekrarlaması son derece anlamlıdır.

İrade-i Milliye oldukça erken sayılabilecek bir zamanda, Fransız Hükümeti'nin resmi vasıta-yı neşr-i efkârı olarak zikrettiği Le Temps gazetesinin "Müttefikler Meclis-i Alisi ve Şark Meselesi" serlevhâlı makalesini "Tan Gazetesi ve Harekat-ı Milliye" başlıklı yazısından aynen iktibas etmiştir ki Anadolu'da gelişen milli hareketin gücü ve mahiyetini doğru değerlendirerek "Türkler'de böyle bir vahdet-i milliye ve diniye tezahür edip giderken acaba Türkiye'yi bir müddet sonra paylaşılacak bir miras-ı münkal addetmek imkanı kalmış mıdır?"⁷⁶ diyen yazarı aradan geçen zaman zarfındaki gelişmeler son derece haklı çıkarmıştır.

Remo'daki Konsey'in çağrısına cevaben Kongre'den yürütme organına Amerika'nın Ermenistan mandasını kabul etme yetkisi vermesini acilen tavsiye edip istemesine rağmen (General Harbord Heyeti'nin verdiği raporun da etkisiyle) 24 Mayıs 1920'de bu talep senato tarafından red-

73 Kemal Arıburnu, Milli Mücadelede İstanbul Mitingleri, Ankara, 1975, s. 20-27.

74 Ahmed Selahaddin, "Hata, Savab", *Tarık*, 28 Temmuz 1335 (1919), No: 8.

75 Ahmed Selahaddin, "Vekalet ve Müzaheret", *Tarık*, 31 Temmuz 1335 (1919), No: 11.

76 *İrade-i Milliye*, 19 Teşrin-i Evvel 1335 (1919), No: 8.

dedilmiştir.⁷⁷

Kuva-yı Milliyeciler manda meselesini Sivas Kongresi'nde bitirmiş olmalarına rağmen İstanbul basınında hâlâ konuyla ilgili yazılara rastlamak mümkündür. 1920 Ocak ayına gelindiğinde bazı muharrirlerin gerçeği gördükleri anlaşılmaktadır. Refik Halit Alemdar da "Amerika'nın mevhum mandasıyla bir hayli vakit kaybettik. Bunun mümkün olamayacağını ittihatçılar da bildiği halde buna gayet tarafdar görünüyorlardı. O zaman hükümet tarafından doğrudan doğruya İngiltere politikasını takip eylemiş, İngiltere'nin müzaheretini talep ve temin eylemiş olsaydı yine vakit kazanmış, beyhude laf u güzaf ile kendimize fena partiler ihzar etmiş olmayacaktık. İttihatçı gazetelerin bir kısmı da doğrudan doğruya istiklaliyet diye bağırıyorlardı. Asıl müdafaa edilen nokta istiklaliyet değil ittihatçıların mahiyet-i hakikiyesini bilen İngilizler'den tevakki idi.

Bu devlet İngiltere'nin müzaheretini temin eylemiş olsaydı ittihatçı çalabilir mi? Dağlara çıkıp köylüleri soyabilir mi? Gece yaraları sokaklarda adam öldürebilir mi?

O halde ittihatçının yapacağı şey, ya memleketi tanımayan bir devletin politikasını temayül ederek bu ittihatçılık tehlikesini kendi lehlerine olmak üzere idame ettirmek veyahud istiklaliyet teranesiyle bu tezebzübü devam ettirerek memleketi tamamen mahvettikten sonra son enkazından da ne mümkünse onu çalmak ve kaçmak" ⁷⁸ demektedir.

Ocak 1920'de yayın hayatına başlayan Hakimiyet-i Milliye de Wilson Prensiplerini, adil bir dünya barışının uygulanması gereken temel ilkeleri olarak değerlendirmiştir. İlk meclisin açılarak yeni bir Türk Devleti'nin kurulması arifesinde bu önemli olayın tanıklığına hazırlayan Hakimiyet-i Milliye gazetesinin Şubat 1920'de neşrettiği "Asrın Prensipleri" başlıklı başyazı⁷⁹ fevkalâde önemlidir. Türk Milleti'nin haklı isteklerini ve dönemin siyasi hadiselerini dile getiren bu yazıda Wilson Prensipleri geniş bir tahlile tabi tutulmuştur. Dönemin özelliklerini, beklentilerini ve Ankara'da milli mücadele kahramanlarının bakış açılarını ihtiva etmesi bakımından makalenin geniş bir özeti aşağıya nakledilmiştir :

"Bütün akvam-ı cihanın hareket-i umumiyesinde Wilson'un daimi bir sulha esas olmak üzere ortaya koyduğu milliyet prensiplerinin amil olduğu görünüyor. Asırlardan beri muhtelif akvam için tahammül-fersa taz-yikat icra eden emperyalizm ile milliyet ve istiklal esaslarının bu mü-

77 Seçil Akgün, General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Ermeni Meselesine Dair Raporu, İstanbul, 1981, s. 155-162.

78 Refik Halit, "Yine Muhtıra Münasebetiyle", Alemdar, 9 Kanun-ı Sani 1336 (1920), No: 389-9268.

79 Hakimiyet-i Milliye, "Asrın Prensipleri", 21 Şubat 1336 (1920), No: 10.

zahedeleri hiç şüphesiz er geç emperyalizmin mağlubiyeti, hiç olmazsa tevakkufu ile neticelenecektir. Bu muzafferiyetin ferdasında istiklallerini ve mevcudiyetlerini kurtarmış olan milliyetler, prensiplerinin ifrat ve taassuba müsait olmasından mütevellid kıskanç ve menfi siyasetler takip etmekten kendilerini kurtarabilecekler midir?...

Her millet, milliyetinin bekasını, tarihi zaferlerine ve medeniyet-i kadimesine istinad ettirmek suretiyle vicdan-ı milliye tenmiye etmek mecburiyetindedir. O kadar ki, milletlerin istinad edebildiği tarih ne kadar uzak zamanlardan teselsül ve teraküm etmiş ananata merbut ise, bir millet o kadar esaslı bir mevcudiyet sahibidir, denilebilir...

... Sulha esas olmak hususuyla devamlı bir sulh temin etmek üzere ortaya konan milliyet prensipleri böyle feth ve istila emellerine, hudut münazaaalarına, siyasi megalomanilere mütehammil olmamak lazım gelir. Nitekim Wilson da müteaddit defalar Amerika'yı misal olarak irat etmiş, orada mevcut muhtelif kavmiyetlerin ve bu kavimlere ait asar-ı medeniyenin hiçbir hale ve iddiaya esas olamayacağını zikrelemiştir.

Şu halde Wilson Prensiplerinin te'yid ettiği milliyet esasları, şimdiye kadar birçoklarının yanlış anladıkları vechile, memleketlerinin hududu haricindeki akvam ile münasebetdar değildir. Ve bundan dolayıdır ki Türkiye'de bir Ermenistan'ın, Türkiye'de bir Bulgaristan ve Yunanistan'ın, İzmir'de yine Yunanistan'ın iddia edecek bir hakkı yoktur...

Binaenaleyh asrın prensipleri karışık, münazaalı, emperyalizme müsait milliyet prensipleri değil, her kavmin saadeti ve inkişafı namına çok müsamahakar bulunmak esasından mütevellid, müsalemektar prensiplerdir...

Bizim de vaziyet-i milliyemiz, hududumuzla takarrür etmiş bir milliyettir. Mütareke hududu kabul ettiğimiz milliyet prensiplerinin çizdiği huduttur... Asrımızın prensipleri olarak bizim anladığımız esas budur..."

Sonuç

Wilson'un dünya barışına sağlayacağına inandığı ilkelerini ilan etmesinden itibaren Türk basını Wilson Prensipleri'ni Osmanlı Devleti'nin kurtuluş çaresi olarak görmüş ve büyük umutlar bağlamıştır. Wilson Prensipleri, Birinci Dünya Savaşı mağlupları tarafından olumlu karşılanmakla birlikte, galip devletler başlangıçta söz konusu ilkeleri tatbik edeceklerini vaad etmelerine rağmen Paris Barış Konferansı'nda bu vaatlerinden vazgeçmişler hatta Wilson'u da ikna etmeyi başarmışlardı. Mevcut statükonun değişmemesini sağlayan galip devletler elde ettikleri iktisadi ve siyasi avantajlarını kullanma konusunda gösterdikleri has-

sasiyet, esasında 16. yüzyılın başlangıcından itibaren Portekiz ve İspanya'nın başlatmış olduğu, bilahare İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin devraldığı sömürgeci zihniyetin uzantısı niteliğinde olup Avrupa'da mevcut olan emperyalist anlayışın devamlılığını sağlama amacından kaynaklanmaktadır.

Wilson Prensipleri'nin Türk basınında ve aydınlar arasında kabul görmesinin temel sebebi, Türk Milleti'nin Misak-ı Milli ile sistemleştirdiği ve gerçekleştirmeye çalıştığı istiklal mücadelesinin prensiplerin 12. maddesiyle sağlanacağı yönündeki yaygın kanaattir. 12. madde ile paralellik arzeden Misak-ı Milli, Wilson Prensipleri uygulandığı takdirde savaşılmadan ve kan akıtılmadan gerçekleştirilmiş olacaktı. Osmanlı Devleti dahilinde gayri müslüm unsurlar hiçbir vilayette ekseriyet teşkil edecek miktarda olmadıklarından, Türk'den gayri unsurlar tabiri sadece Araplar'a münhasır kalması icap etmekteydi. Zaten mütarekenin imzalandığı sırada da bu topraklar Türkler'in elinden çıkmış bulunuyordu. Hatta bu prensiplere göre Balkanlar'da milliyet esasına dayanan bir arazi taksimi husule gelirse büyük çoğunluğu Türk olan Batı Trakya'nın da Türkler'e verilmesi imkan dairesine girecekti.

İşte bu sebeplerden dolayı adilane bir fikir olarak görülen bu prensipler Türk Milletince şayan-ı kabul görmüştür. Türk Milleti siyasette riwayi kendinde görmediği için "Wilson Prensipleri" diye bilinen ve Türk'ün yaşama hakkını kabul eden bu prensiplere samimiyetle inanmıştır.

Ancak Wilson Prensipleri'ni yorumlayanlar arasında farklı sonuçlara varan aydınlara da rastlamak mümkündür. Prens Sabahaddin, Wilson Prensipleri'ne dayanarak bir Osmanlı federalizminin tatbik edilebileceğini kabullenmekte, Abdullah Cevdet ise Kürdistan'ın kurulmasından bahsetmektedir. Bunun yanısıra Ahmed Emin, Rauf Ahmed ve Halide Edip gibi aydınlar Wilson Prensipleri'ne dayanarak manda fikrinde birleşmişlerdir.

Bu fikirler arasında özellikle Amerikan mandası en çok taraftar bulan bir fikri gelişme olarak görülmektedir. Millî Mücadele basını Amerikan mandası hususunda halkın zihnini karıştırmış, mevcut fikir ve düşünceleri alt üst etmişlerdir. Bu gazete ve dergilerin ekseriyeti kurtuluşu herhangi bir devletin destek ve yardımıyla mümkün görmüşlerdir.

Amerikan mandası fikrinin taraftar bulması Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin doğmasına yol açmış ve söz konusu fikirler bu cemiyet mandasıyla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin alternatifi İngiliz Muhipleri Cemiyeti gibi gözüküyorsa da, Wilson Prensipleri Cemiyeti, İngiliz Muhipleri Cemiyeti gibi Millî Mücadele karşıtı

bir kuruluş olarak görülmemektedir. Wilson Prensipleri Cemiyeti içerisinde yer alan Halide Edip, Yunus Nadi ve Celal Nuri gibi isimler daha sonra Anadolu'ya geçerek Millî Mücadele saflarına katılmışlar, buna karşın İngiliz Muhipleri mensupları aynı davranışı göstermemişlerdir.

Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin söz konusu prensiplere dayalı çıkışı, netice itibariyle "muattal" bir teşebbüs olarak kalacaktır. Ancak Cemiyet'in çıkışı ve sükutu iki ay gibi çok az bir süreyi ihtiva etmesine rağmen basın vasıtasıyla kamuoyu üzerindeki tesiri oldukça derin ve uzun süreli olmuştur.